

A Vízjel sorozat újabb köteteiről

Soha nagyobb szükség nem volt a reformkor „kritika kell közöttünk” imperatívuszára, mint most. Az utóbbi húsz esztendőben vált égető szükségletté a romeltakarítás, de a kikezdett igazi értékek védelme is, ezért hangfogózott, mégis lelkes hevülettel lehet és kell szólni a Felsőmagyarország Kiadó Vízjel sorozatáról, amely (Hófehér színe azt mutatná?) irodalmi életünk higiénijáról kíván gondoskodni. Serfőző Simon a kiadó, Pécsi Györgyi a szerkesztő, s immáron húsz kötet jelent meg: 2004-ben négy, 2005-ben kettő, 2006-ban három, 2007-ben négy, 2008-ban három és 2009-ben ismét négy. Az elmúlt év szerzői név szerint: Ködöböcz Gábor, Nagy Gábor, Pomogáts Béla, Vincze Ferenc. Esszék, tanulmányok, kritikák, interjúk sokasága; száznegyvenegy írás a négy kötetben. Egy csukorékban való méltatásuk csupán impressziók megfogalmazására ad lehetőséget.

***

Ködöböcz Gábor: *Megtartó párbeszéd*

Ha van kulcsszó, ha van az egész kötet esszenciája felé mutató kifejezés Ködöböcz írásaiban, akkor az az otthon, az otthonosság fogalma. Mindjárt az első oldalon Ady Endre „katedrálisszerű monumentalitásában” gyönyörködve (és beleborzongva) írja: „Mert a legfőbb kíváncsi, tudniillik, hogy a nyelv otthonosan lakja a formát...”. És a hátlapon, a fülszövegben (Ez már a József Attiláról írott tanulmányból választott szemelvény!), Heideggerre hivatkozva a „költői lakozás” mibenlétét firtatja, amely „igényében voltaképpen az a mélységesen emberi törekvés rejlik, hogy az idegennek érzett világban mégiscsak otthonosak legyünk.”

A Tamási Áront is visszhangzó igény tehát kiegészül. Az ember legősibb ösztöne, törekvése, célja, hogy otthon legyen a világban, de Ködöböcz kiegészíti ezt a vágyat azzal, hogy a szónak, a nyelvnek (költőnek?) is meg kell találnia (teremtenie?) az otthon adó, garantáló formát. Szép gondolat! És elegendő ahhoz, hogy nyugodt lélekkel rábizzuk magunkat, rábizzuk vizslató szellemünket Ködöböcz Gáborra akkor is, ha a továbbiakban Juhász Gyuláról, Nagy Lászlóról, Nagy Gáspárról, Utassy Józsefről, Kányádi Sándorról (2002-ben könyvet is kiadott *Hagyomány és újítás Kányádi Sándor költészetében* címmel), Görömbei Andrásnak Csoóri

Sándorról írott monográfiájáról, Serfőző Simon „szabadságban megőrzött hűség és a hűségben megőrzött szabadság” eszményéről értekeznek. Ráadásul nemes veretű szakszöveget szerkeszt, amelynek örvendetes jellemzője, hogy nem hajlik át a modernkedő szakbarbárok tolvajnyelvébe, nem lesz belőle „chicagói zsargon”, megmarad emelkedetten tudományosnak és magyarnak.

Rangos irodalomtörténész és írástudó kritikus Ködöböcz Gábor, az átlagolvasó tudatában mégiscsak úgy él, mint a párbeszéd nagymestere. A kötet címével vállalja ezt a státust, mély értelmű a jelzős szerkezet: *Megtartó párbeszéd*. Egy kivételével a *Magyar Naplóban* megjelent interjúkat gyűjtötte össze a könyv utolsó, harmadik fejezetében, habár élre is kerülhetek volna, mert az írott és az elektronikus médiában túlbujzó műfajban egészen kivételes, rendhagyó megvalósítások. Ködöböcz olyan kérdéskultúrával rendelkezik, és olyan szakmai felkészültséggel ült le a mikrofon elé, amelyhez hasonlatosat keveset találni kortárs (szak)irodalmunkban. És nemcsak kérdez! Olyan adalékok, források sorjázna bevezetőiben, megjegyzéseiben, amelyekkel átéli és megéli Csiki László izzását (*A kint- és bentvalók*), Farkas Árpád erdélyi sorskrónikáját (*Jelentés a völgyből*), Ferenczes Istvánnak a kétségbeesés kútjából kimászó sorsvállalását és szerelmét népe, anyanyelve, szülőföldje iránt („*A nyelv nekem a hazám*”), Serfőző Simon otthon teremtő gondját (*Fészkét is javítgatja a madár*), Szokolczay Lajos garabonciás szellemi kalandozásait (*Felparcellázható-e a comberdő? Élet és művészet labirintusában*), Konczek József tájímádatát („*Én a verseimet az elfogulatlan őszinteség helyzetéből akarom írni*”). A Szokolczay Lajossal folytatott beszélgetés fölér egy vívópárbajjal, sakkjátszmához is hasonlítható, de csak abban az értelemben, hogy nincs vége a tornának, s a képzeletbeli végtelenben mindketten győznek. Ködöböcz fejezetekre osztja a kiválóan megszerkesztett prózaszöveget, címekeket is ad a fejezeteknek, így valóban műfaji rangra emeli az interjút. Mi az irodalmon, irodalomtudományon kívüli titka a jó interjúnak? Az, hogy az olvasó érzi, ő is része, részese az alkotás révületének.

Nagy Gábor: *Az értelmezésig és tovább*

A József Attila-i allúzió („*Én túllépek e mai kocsmán, / az értelemig és tovább!*”) egyértelművé teszi fiatal költőnk és szakírónk, Nagy Gábor kettős szándékát. Pörös szájjal követelni vissza azt, amit nemzeti értékeinkből elzabráltak vagy el akarnak zabrálni, és

tudós kutatóhoz méltó hűvös mértéktartással értelmezni az irodalomelmélet, az irodalomtörténet, az irodalompolitika suvadásos rétegeit, tektonikus mozgásait. Mikroelemzéseit, szemiotikai versértelmezései legalább olyan izgalmasak, mint az irodalom immanenciáját boncoló nyomozásai, nyelvfilozófiai észrevételei, az értékviszonyok változásairól felszínre hozott jelzései.

Mindjárt az első tanulmányában a sok vitát kiváltott, Szegedy-Maszák Mihály szerkesztette *A magyar irodalom története I–III.* című kézikönyv kritikáját a hazai és európai szakirodalom ismeretének birtokában, imponáló szakmai felkészültséggel, higgadtan, mértéktartóan végzi el úgy, hogy a nemzeti irodalom – posztmodern irodalom áldatlan szembekerülésében egyértelműen az első, a nemzeti mellé áll, és úgy kritizálja a sokszerzőjű szakmunkát, hogy annak aránytévesztéseire irányítja a figyelmet, felsorolja például azokat a jelentős anyaországi és nemzetiségi sorsban élő magyar írókat, költőket, akik kimaradtak, akikről igaztalanul nem vettek tudomást. (*Irodalomelmélet az irodalom történetében. Szegedy-Maszák Mihály (főszerk.): A magyar irodalom története I–III.*)

Azonos az alapállása a Nagy László-pörben is. Nem személyeskedik, azok nevét, akik bántották nagy költőnket, csak a jegyzetanyagban említi meg, inkább a bartóki modell lényegét jellemzi kimerítő, megnyugtató módon, azt a szellemi munkát méltatja, amely következtében a folklór archaikus rétegeiből megújult zenénk, költészetünk. Két szaktársára hivatkozik szívesen, Jánosi Zoltánra és Görömbei András akadémikusra, mindketten alapvető kutatásokat végeztek, s behelyezték Nagy Lászlót a huszadik századi magyar és világirodalom kánonjába, ehhez járul hozzá Nagy Gábor olvasmányos tanulmányával. („...a világ képeiben mi vagyunk”. *A Nagy László-i líra korszerűségéről*)

Nem változik alapállása, attitűdje és elkötelezettsége akkor sem, amikor irodalomtörténészként (és költőként!) töpreng Nagy Gáspár, Szilágyi Domokos, Baka István, Buda Ferenc, Utassy József költészetének domináns jegyein, a nemzeti, a népi jellegén, a forradalmiságon, a játékosságon, a zeneiségen, a politikumon, európaiságon, regionalizmuson... Helyszűke miatt cím szerint se lehet megemlíteni a tanulmányokat, csupán azt lehet itt jelezni, hogy esztétikumot, morált, etikát keres (és lát) minden költői megnyilatkozásban, és irtózik a vers referenciális megközelítésétől.

Külön fejezetbe sorolja a tudományos munkákról írott olvasatait, világirodalmi kitekintéseit és a kortársairól írott jegyzeteit. Okos kalauzok – az ugyancsak kalauzoknak szánt írások jobb megértésére. Csak egyet

emelünk ki: *A „félelmen túli tartomány” költője – Görömbei András: Nagy Gáspár.* Tudja azt, hogy nagy felelősség monográfiát írni egy életműről (Ő Baka Istvánról írt!), ezért erre az írástudói felelősségre figyel és figyelmeztet, miközben Görömbei András sommázó munkáját méltatja.

„*A magyar irodalmat nem csak írók írják: irodalomtudósok is*” – olvassuk Nagy Gábor kötetében. Akaratlanul saját, igaz jellemzését fogalmazta meg.

Pomogáts Béla: Példázatos krónikák

Pomogáts életműve jelenlegi állapotában leginkább deltához hasonlít. Bő vízhozam, színes, gazdag vegetáció, elágazások, tengerhorizont. (Nemrég fejezte be a *Magyar irodalom Erdélyben* című nagyméretű munkájának második kötetét. Kutatóintézetek penzumát végezte el.)

A *Példázatos krónikák* kötetéhez írt „Bevezetésben” minden fontos útbaigazítást megkapunk, éppen csak azonosulnunk kell a Pomogáts-tól megszokott egyenes beszéd áramlásával; irodalomtörténészeink közül az ő írásművészete, tudományos stílusa áll legközelebb a kulturált, a pallérozott élő beszédhez.

Négy évtized tanulmányait gyűjtötte kötetbe, a hatvanas, hetvenes, nyolcvanas és a kilencvenes évek termését. Csak prózáirókról értekezik, azok horizontját nyitogatja, szélesíti, akiket vagy behelyezett a kanonizáció a klasszikusok panteonjába, vagy nem is vett róluk soha tudomást. Legalábbis érdemük szerint nem.

Megdöbentő, milyen nyíltan, nyitott sisakrostéllyal ír már 1963-ban például Ottlik Gézaról: nem érezzük, hogy a tanulmány diktatúrában született. Az akkor kötelező társadalomábrázolással és kincstári optimizmussal ellentétben – mint pozitívumot – emeli ki a sorsszerűséget, az ember lélektani determináltságát, pszichéjének sokrétűségét: „*Nem egy adott társadalom helyzetét vizsgálja tehát, hanem elsősorban a közösségi kultúrák belső természetét, az emberi személyiség és a társadalom viszonyát. Nem x és y sorsát, morális konfliktusát akarja ábrázolni, hanem egyfajta emberi lehetőséget, sorstípust, etikai változatot.*” (Ottlik Géza, 1963)

Ez érdekes Pomogáts tanulmánygyűjteményében. Ez az időtávlat. Szerzőtársai, akikkel együtt, egy évben, a Vízjel sorozatban tanulmánykötete megjelent, 1963-ban még meg sem születtek, vagy kisgyerekek voltak, mégis az a benyomásunk, az igazi, nagy művészek alapállása nem sokat változott. Pomogáts elsősorban Ottlik elméleti munkáit tanulmányozta, annak alapján jutott arra a következtetésre, hogy a művész mindenkor a lehetsé-

gek, sorstípusok, etikai változatok rögzítésére törekszik, a „valóság és az értelem” egyesítésén fáradozik.

Örkény István feszes világának jellemzésére a szerző egyik pompás hasonlatát idézi: „*Ha egy híres novellát olvasok, mindig az a szép mozdulat ötlök eszembe, melylyel az íjász felajzza fegyvere idegét, és ellövi nyilát...*” A világirodalom bármelyik alkotására alkalmazható lehetne Örkény szóképe, bármelyik költő, próza- vagy drámaíró szívesen vállalná.

Csak nevek felsorolásával lehet a továbbiakban jelezni azt a gazdag világot, amelyet Pomogáts higgadtan, okosan, körültekintően vizsgál: Szabó Magda, Hubay Miklós, Mándy Iván, Mészöly Miklós, Sarkadi Imre, Karinthy Ferenc, Cseres Tibor, Fekete Gyula, Sütő András, Beke György, Sánta Ferenc, Galgóczi Erzsébet, Moldova György, Hernádi Gyula, Konrád György, Kertész Imre, Sándor Iván, Rákosy Gergely, Bertha Bulcsú. Olyan arcképcsarnok, amely nélkül jelenkori irodalmunk elképzelhetetlen.

Huszoney életmű kontúrját rajzolja föl, vagy végez egy-egy mű elemzésével mélyfúrást, szövegtani vizsgálatot, s ami a legörvendetesebb a (Pomogáts által vállalt vagy nem vállalt) szellemtörténeti módszerrel nyomoz a négy évtized eszmerendszerében, áramlataiban, stílustörekvéseiben, ezáltal az olvasó a legkülönbözőbb politikai, filozófiai felfogású és stílustörekvésű írókról azt érzi, hogy végső fokon egy családból valók. Szó sincs arról, hogy Pomogáts egybemosná a felsorolt prózaírók világát, mindenik szuverenitását jelzi és elismeri, mégis szuggerálja a hitet, mindnyájunk hitét a szépben, a jóban, a nemesben, hisz ez a művészet egyik alapvető célja, missziója. Annak a Beke Györgynek egyik mondata kívánkozik ide, akinek alakját emberi melegséggel, baráti együttérzéssel rajzolta meg Pomogáts. Szabadon idézem: Hinni kell a győzelminkben is, mert az állandó veszteségtudat elsorvasztja a jövő reménységét.

Vincze Ferenc: Hagyományok terhe

A négy szerző közül Vincze született Erdélyben, a köldökzsinór éltető ereje még táplálja, ezért szinte kizárólagosan szülőföldje vagy onnan elszármazott alkotókról ír, az alcím is jelzi ezt: *Tanulmányok, kritikák a magyar, a román és a német irodalom köréből.*

Még számunkra is, akik ott ettük meg kenyereink javát, lélegzetelállító az a bornírtság, amellyel a romániai bolsevista kurzus magyar képviselői Dsida Jenőt, az ő világirodalmi nagyságát megtámadták, gyalázták, sárba tiporták. Vincze Ferenc feleleveníti az egész vitát (Nem

árt egy ilyen emlékeztető!), megnevezi a személyeket (Szilágyi András, Méliusz József), akik ezt a törekeny, finom ember-tünetnyit és légies, míves költészetét író-tollhoz méltatlan szavakkal utasították ki az irodalomból. A köztudatban az él, hogy Láng Gusztáv nagyszerű Dsida-monográfiája után lezárult a kutatás, éppen ezért öröm a laikusnak, elégtétel a szakértőnek az új adatok, tények kibányászása. Tehertételeikkel együtt kell vállalnunk hagyományainkat – ismételteti Vincze. Az meg pláne kevésbé ismert, hogy költő-utódok idézik Dsida Jenőt, beépítik sorait, strófáit, szállóigéit saját alkotásaikba, kiknek „*végtelen játéka továbbnyúlik, előre és vissza ugrál térben és időben, megőrzi és feleleveníti a Dsida-verset.*”

A magyar irodalom lefordítása más nyelvekre évszázados gondunk. Volt idő, amikor a román irodalmat – hivatalból vagy hivatásszerűen – szinte száz százalékban lefordították magyar nyelvre, és most, 1989 után lassan-lassan olvadozik a jég, enyhült a románság idegenkedése a magyar kultúrával szemben, és sorra jelentek meg magyar alkotók munkái románul.

Ezt a műhelymunkát követi nyomon Vincze Ferenc. Két fórumot említ, Szávai Géza Pont kiadóját és a kiadó Conflux programját (Sajnos, alig tudunk valamit erről!) és a Balatonfüreden működő Fordító Házat (Ez is ismeretlen a szakmán kívüliek számára!). Sok munkát felsorol, lehetetlen valamennyit megemlíteni, de öröndetes a közeledés és a szellemi közlekedés, még irodalomtörténet-írásunk (például Pomogáts *Hidak épülnek* tanulmánykötete) is eljutott a román olvasókhöz. Román részről Gavril Scridon írt irodalomtörténetet (*Istoria literaturii maghiare din Romania 1919–1989*), Vincze Ferenc részletesen foglalkozik ezzel is.

Érthető, hogy Vincze nagy empátiával és szeretettel bíbelődik nemzedéktársaival, a fiatalokkal, akik közül egyesek elhagyták Erdélyt, mások otthon élnek, de ma már olyan intenzív a lüktetés a szülőföld és az anyaország között, hogy egy bolyba tartozónak tekinti őket. (Lövetei Lázár László, Fekete Vince, Király Farkas, Iancu Laura és még sokan mások.)

A kötet végén törleszt még egy régi adósságot. A magyar–szász kapcsolatokat tekinti át a múltba is visszapiillantva, s hozzáértéssel foglalkozik a téma szakirodalmával, egy-két német szépíróval, költővel.

Felnőttek számára lehetne kötelező „házi” olvasmány Hajdú Farkas-Zoltán: *Szászok – egy árulás* című munkája. Nem kevesebből van szó ebben, mint a két erdélyi nép, a magyar és a szász történelmének kéreggyűrődéseiről – a XX. századi bolsevista, román diktatúrában.

Hegedűs Imre János